

*Рахімов Р. І.,**аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0009-0007-0286-408X>*

ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ АДРЕСАТНОСТІ В ПЕРЕДМОВАХ ДО УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДРУКІВ КІНЦЯ XVI–XVII СТ.

Анотація. Статтю присвячено аналізу дискурсивної категорії адресатності, а саме номінаціям абстрактного читача, у текстах передмов до українських стародруків кінця XVI–XVII ст. Дослідження дозволило виявити мовні та стилістичні засоби, лінгвокультурні механізми взаємодії автора і реципієнта. У текстах цієї доби відбиваються рівень освіченості аудиторії, книжні традиції, дискурсивний простір текстотворення. Такий аналіз дає змогу зрозуміти, яким чином у межах паратекстуальних елементів, зокрема передмов, вибудовувався діалог епохи – діалог, в якому автор і читач виступали не лише учасниками текстотворення, а й співтворцями тогочасної книжної культури.

У статті описано роль звертань до читача в реалізації дискурсивної стратегії автора, відмінності між основними номінаціями абстрактного реципієнта, їхню синтаксичну сполучуваність.

За допомогою аналізу системи означень до номінацій абстрактного читача виокремлено чотири основні семантичні групи характеристик реципієнта: позитивно-емоційна, релігійно-конфесійна, морально-етична та інтелектуальна.

Простежено, як через комбінацію номінацій читача й пре- та постпозитивних означень автори передмов створювали різні моделі образу адресата, керували тональністю комунікації, впливали на рецептивну позицію аудиторії.

Установлено, що функції номінацій читача можуть варіюватись залежно від розташування в структурі тексту (на початку, у середині, наприкінці). Описано основні функції, які виконують звертання в різних частинах передмов.

Простежено варіативність виокремлення апелятивів та апелятивних сполук за допомогою розділових знаків (коми, заокруглені та квадратні дужки).

Ключові слова: дискурсивний аналіз, дискурсивні параметри, адресатність, номінації читача, передмови, українські стародруки, апелятив.

Постановка проблеми. Передмова як паратекстуальний елемент українських стародруків є джерелом для дослідження дискурсивних параметрів писемної традиції ранньомодерної доби. У стародруках XVI–XVII ст. передмови виконували не лише інформативну та естетичну функцію, а й ставали точкою перетину авторської та читачької особистості. Під час дослідження текстів зазначеного періоду ключовим є розроблення дискурсивних параметрів, включно з адресатністю.

Категорія адресатності окреслює коло потенційних чи конкретних реципієнтів, до яких звертається автор, виражає авторське ставлення до читача, за допомогою використання етикетних формул, та моделює його образ у тексті, формулюючи бажаний інтерпретаційний горизонт.

Особливість українських стародруків полягає в тому, що передмови часто мали багатопланову комунікативну спрямованість. Адресат повідомлення міг бути одночасно і колективним (християнська громада, віряни певного обряду, абстрактний образ читача), і персоніфікованим (конкретний покровитель, замовник, меценат і/або духовна особа). Це зумовлює риторичну гнучкість передмов, які поєднували в собі елементи різних дискурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотичними до теми нашої статті є дослідження Г. Наєнко, С. Грициної, Ю. Олешко, О. Курганової, О. Зелінської. Г. Наєнко схарактеризувала номінації адресата в семантично-структурному плані на матеріалі староукраїнських наукових текстів XVI–XVIII ст., зокрема передмов до лексиконів, філософських трактатів, текстів академічного та природничого дискурсу. Вчена наголошувала, що в текстах наукового дискурсу «номінації адресата формують частину субтексту адресації та можуть вказувати на соціальний статус комунікантів» [1, с. 312]. Г. Наєнко поділила звертання на узагальнено-умовні (студенти, читачі, слухачі) та конкретні. Окрім того, дослідниця акцентувала увагу, що в деяких текстах відсутня безпосередня апеляція до читача, натомість узагальнені імперативи з аргументуючою функцією вказували на широту аудиторії адресатів. Також в окремому пункті дослідниця проаналізувала перформативи й релятиви в засобах адресації [1]. С. Грицина досліджувала категорії адресатності та адресантності у ранньобарокових панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст. Учена описала закономірності вживання номінацій панегіричних адресатів та адресантів із позиції соціального статусу, самоідентифікації та етикетності. Дослідниця зауважувала, що категорія адресатності в панегіриках цього періоду була послідовною, для характеристики адресатів автори використовували як світські, так і церковні номінації, які вводилися в текст за допомогою різних стилістичних засобів поваги [2]. Ю. Олешко досліджувала передмови до «Книги о священстві» Іоанна Златоуста [3] і передмови до проповідницьких збірок А. Радивиловського [4] з погляду дискурсивного підходу. Вчена проаналізувала та описала дискурсивні особливості цих текстів, зокрема схарактеризувала категорії адресатності та адресантності, описала гоноративність авторсько-читачького діалогу. О. Курганова описала просопографічний портрет автора та читача в присвятах і передмовах до українських богослужбових видань XVII–XVIII ст. Дослідниця виділила декілька типів образів адресата та адресанта й акцентувала увагу, що в тексті вони перебувають в ієрархічних зв'язках та створюють антиномічні пари («слуга – господар», «вчений – опонент»,

«продавець – покупець», «пастир – паства») [5]. О. Зелінська на матеріалі барокових проповідей XVII ст. описала звертання, вказуючи на різноманітність їхньої функційності, зумовлену широтою адресативної спрямованості. Серед адресатів звертань у цих текстах учена виділяє слухачів і читачів, святих, уявних опонентів, літературних героїв та абстрактні поняття. Також дослідниця наголошувала, що «особливості номінування адресатів свідчать, що звертання виконують не лише комунікативну функцію, а й виражають ставлення мовця до присутніх, характеризують їх» тощо [6, с. 112].

Паратекстуальні елементи, зокрема передмови, є інтердисциплінарним об'єктом дослідження, що може аналізуватись з погляду когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, текстології, книгознавства, літературознавства тощо. Ми ж у цій статті зосереджуємось на дискурсивному підході до аналізу передмов, зокрема категорії адресатності в них, акцентуючи увагу на номінаціях абстрактного адресата-читача в структурі різностильових і різножанрових текстів, їхніх функціях та способах реалізації в українських стародруках кінця XVI–XVII ст.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні номінацій абстрактного адресата-читача в передмовах до українських стародруків кінця XVI–XVII ст. Дослідження спрямоване на визначення ролі цих номінацій у структурі передмови, виявлення риторичних і стратегічних засобів моделювання образу читача, а також реконструкцію культурних та соціальних чинників, що зумовлювали специфіку авторсько-читацької взаємодії в українській книжній традиції цього періоду.

Джерельною основою нашого дослідження є 24 передмови до наукових, полемічних і богослужбових текстів кінця XVI–XVII ст., надрукованих в Острозі та Києво-Печерській лаврі.

У статті використано дискурсивний метод, кількісно-статистичний метод, контекстуально-інтерпретаційний метод, елементи когнітивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У межах опрацьованих нами українських стародруків кінця XVI–XVII ст. загальними звертаннями до реципієнта є номінації *читатель* і *чительник*. Слово *читатель* є варіантом церковнослов'янської мови української редакції, частотність якого пояснюється впливом книжної мови, насамперед у текстах, тісно пов'язаних із церковним ужитком та риторикою конфесійного стилю. У мовному плані ця номінація асоціювалась з урочистістю, канонічністю. Варіант *читатель* переважає в текстах передмов до Євангелій, Псалтирів, Апостолів чи богословських трактатів. Його вибором автор сигналізував про належність тексту до високого книжного канону та орієнтацію переважно на духовну аудиторію. Серед опрацьованого нами матеріалу номінація *читатель* є продуктивною та трапляється в передмовах до “Часослова” 1616 р., “Анфологіона” 1619 р., “Номоканона” 1620 р., “Бесід на 14 посланій святого апостола Павла” Іоанна Златоуста 1623 р., “Псалтиря” 1624 р., “Бесід на Діянія Святих Апостолів” Іоанна Златоуста 1624 р., “Лексикона славенороського” Памва Беринди 1627 р., “Четії Мінеї” Дмитрія Ростовського 1689 р. та інших [7].

У передмовах номінація *читатель* часто супроводжується епітетами, що підкреслюють релігійно-моральний вимір комунікації. Так, у передмові до “Псалтиря” 1624 р. вводиться епітет *християнський*: “...любви твоєї, **Хртіанскій Читателю**, нїкаа ѿ ѿпалтырї нїжнаа...” [8, с. 87].

Окрім того, частотними є словосполучення з номінацією *читатель*, що підкреслюють конфесійну належність реципієнта тексту: “Здравствуй о Гдѣ блго-разумны и **православный Читателю**” [9, с. 13], “Но кь вамъ **Православнымъ Читателемъ**...” [10, с. 63], “**Православнымъ** и смѣреномъ **Читателемъ**, Мира, Здравія, и Спїніа” [11, с. 95].

Найбільш продуктивною формулою в межах опрацьованого нами матеріалу є словосполучення *читатель благочестивий*: “Єюже **блгчтївыи читателю** оупотребляса...” [12, с. 22], “Прїйми любомъдрий **блгчестївыи читателю** тѣю нашѣ вхочю прѣѣвдачнѣ” [13, с. 9].

Слово *чительник* є продуктивним варіантом в староукраїнській мові. Поширення цієї номінації в передмовах відображає тенденцію до демократизації книжної комунікації, вихід живої мови за межі побуту та ділових документів і впровадження її в інших сферах. Передмови були родючим ґрунтом для інтеграції елементів староукраїнської мови в книжну традицію, оскільки саме в цьому паратекстуальному елементі найбільш чітко вирізняється діалогічність тексту завдяки прямому зв'язку між автором і читачем. Також, беручи до уваги поширення варіанта *чительник*, можемо припустити, що образ читача починав проєктуватися не лише як високий сакральний реципієнт, а й як ширший прошарок суспільства, що включає в себе шкільних вчителів, студентів братських шкіл, міських інтелігентів тощо.

На відміну від *читателя*, слово *чительник* могло використовуватись в різних типах дискурсів (релігійному, науковому тощо).

Серед опрацьованого нами матеріалу номінація *чительник* є продуктивною саме в передмовах до творів, виданих у друкарні Острозької академії – “Апокрисисі” та “Отписі” Клірика Острозького – де трапляється в заголовках (“Прѣмова **дочитѣльника**, ѣсторонѣ по радкоу асіособоу, вѣдаваню той ѿповѣди захованого” [14, с. 7], “**Дочитѣльника**” [15, с. 3]), та в основній частині тексту: “скоторѣса **читѣлникъ** омногихъ рѣча...” [14, с. 10], “...слѣвѣ оуживаетъ которыми **читѣлника** вѣпачное...” [14, с. 15].

Лексему *чительник* спостерігаємо в реєстрі Словника польської мови XVI ст. (*czytelnik*). Цей факт дозволяє висунути гіпотезу, що це слово є запозиченням з польської мови, оскільки його поява в українських пам'ятках корелює з періодом активних культурних і мовних контактів між українськими та польськими землями, що перебували в складі Речі Посполитої.

На відміну від слова *читатель*, який поєднувався здебільшого з епітетами *благочестивий*, *благочинний*, *благорозумний*, *християнський*, *православний*, що підкреслюють конфесійну належність чи релігійну спрямованість тексту, номінація *чительник* продуктивно використовується в поєднанні з епітетом *ласкавий*, що робить звертання більш індивідуалізованим і дружнім. Така етикетна формула апелює до емоційної сфери читача та має на меті зменшити дистанцію між автором і читачем, виразити повагу до реципієнта, створити сприятливу атмосферу для сприйняття подальшого змісту: “...котораа тобѣ ото **читѣлникъ ласкавыи** втѣ книжкѣ подаѣтса” [14, с. 9], “Аїса **ласкавыи читѣлникъ** втѣ вѣѣтѣ...” [14, с. 13].

Номінація *чительник* та етикетна формула *ласкавий чительник* часто трапляється в контексті прохання, запрошення до роздумів чи побажань: “Толкоѣа ото **ласкавыи читѣлникъ** пїлне прошѣ” [14, с. 14], “єсли недовѣраеш **читѣлникъ ласкавыи** прошѣ тѣа нехѣй тобѣ небоудетъ тѣко саомѣ погладѣти” [14].

У деяких пам'ятках форми *читатель* і *чительник* можуть функціонувати разом, що свідчить про мовну гнучкість та неоднорідність авдиторії. Автор міг починати передмову з урочистого *читатель*, підкреслюючи високий характер тексту, а далі переходити до більш безпосереднього *чительник*, коли текст набував дидактичного чи морально-настановчого характеру. І навпаки, починати з *чительника*, щоб окреслити широту авдиторії та налаштувати читача на дружню комунікацію, а продовжувати *читателем*, щоб підкреслити поважність реципієнта. Цю тенденцію спостерігаємо в “Апокрисисі” Христофора Філалета та “Отписі” Клірика Острозького. Така зміна номінацій є своєрідною риторичною стратегією, яка дозволяє поєднувати конфесійний стиль із доступністю викладу.

Як було зазначено вище, у проаналізованих передмовах до українських стародруків кінця XVI–XVII ст. номінації читача вживаються як самостійно, так і в словосполученнях з означеннями. Означення можуть перебувати в препозиції (лівобічна сполучуваність) або в постпозиції (правобічна сполучуваність) щодо означуваного слова. Обидва типи позицій реалізують авторську стратегію адресації, підкреслюючи оцінне ставлення до адресата.

Препозитивні означення виконують функцію випереджувальної характеристики, задаючи емоційно-оцінний тон звернення. У стародруках такі конструкції часто є усталеними етикетними формулами і використовуються для вираження поваги автора до адресата. У свою чергу, постпозитивні означення уточнюють або деталізують образ реципієнта вже після його називання.

За результатами підрахунку, найчастотнішими виявились номінації читача з означенням в препозиції – 19 прикладів (39%); майже так само часто трапляється нейтральна автономна номінація реципієнта – 18 прикладів (37%); найрідше в передмовах фіксуємо номінації читача з означенням в постпозиції – 12 прикладів (24%) (Див. Діаграму 1).

Таким чином, автори передмов частіше вводили до тексту образ читача за допомогою означень, що пояснюється риторичними, культурними та дискурсивними особливостями тогочасної книжної традиції. Попри це значну частку займають і номі-

нації без додаткових епітетів. Це свідчить про варіативність мовних стратегій авторів передмов до стародруків у вибудовуванні комунікативного контакту з реципієнтом.

Заслужовують уваги і характеристики, які автор надає образу читача за допомогою поєднання номінації з означеннями. За семантичним наповненням ці конструкції ми узагальнено поділили на 4 групи:

1. Позитивно-емоційна оцінка: означення, що виражають прихильність, приязнь, доброзичливість автора до читача. Використання таких епітетів створює атмосферу довіри та підкреслює, що автор налаштований на дружню комунікацію з реципієнтом.

2. Релігійно-конфесійне спрямування: означення, що окреслюють читача як члена певної релігійної спільноти. Такі конструкції відображають важливість конфесійної належності в тогочасному суспільстві та зміцнюють контакт між автором і читачем на основі спільної віри.

3. Морально-етична оцінка: означення, що акцентують увагу на доброчесності читача і виконують нормативну функцію – формують ідеальний образ адресата, до якого варто прагнути.

4. Інтелектуальна оцінка: означення, що підкреслюють розумові здібності реципієнта. Їхнє вживання позиціонує читача як освічену людину, здатну глибоко осмислювати та інтерпретувати зміст тексту (Див. Таблицю 1).

Така система означень свідчить про те, що автори передмов прагнули не просто звернутись до читача, а й створити його ідеалізований образ, встановити довірливий контакт з адресатом, підкреслити його духовну, моральну та інтелектуальну цінність. Така стратегія сприяла не лише залученню читача до сприйняття тексту, а й формуванню його особистості, що відповідало ідеологічним та культурним завданням тогочасного писемного слова.

Функційність номінацій читача може змінюватись залежно від розташування в структурі передмов. На початку тексту лексеми на позначення читача здебільшого вживаються як формула привітання й установлення контакту, а також для подання загальної інформації про книгу. Тут домінує апелятивна фун-

Діаграма 1. Абсолютна частота вживань автономних номінацій читача та словосполучень

Таблиця 1

Групи характеристик означень до номінацій читача

№	Характеристика	Приклади
1	Позитивно-емоційна оцінка	ласкавий, любимий, любезний
2	Релігійно-конфесійне спрямування	християнський, православний, священний
3	Морально-етична оцінка	благородний, благоумний, любопразденственный, благочестивий
4	Інтелектуальна оцінка	любимый, мудрый

ція: автор звертається до “боголюбного”, “возлюбленого” читача, підкреслюючи його гідність як учасника текстотворення: “И прїдетъ всака плоть, поклонитиса предомною в Іерлімѣ, рече Гдѣ: Сѣ, правотѣрный, Хртіанине, и всакъ блгоговѣнный Читателю” [9, с. 6], “Достойно вѣистиннѣ ѣ, Бголюбезне читателю Бжтѣвнаго блгодѣанія: илї оуди-витиса смотрѣнію...” [12, с. 20], “Сѣ оубо приносї ти възлю-бленне читателю, и любопразднственне щеннї строителю” [16, с. 25], “Ксами сѣтъ полѣзна Млтва и чтѣніе, читателю Блгчтївый, не сїце писмѣны изобразително...” [8, с. 86], “Православнымъ и смѣреноумымъ Читателемъ, Мїра, Здравїа, и Сїніа» [11, с. 95].

У середині тексту номінації читача набувають інструктивно-дидактичного характеру. Тут адресат виконує роль маркера переходу до роз’яснень, рекомендацій чи застережень, які стосуються як самої книги, так і правил її читання. Тож номінація читача в такій позиції передусім виконує інформаційну, освітню та регулятивну функції: “... (штѣ знай Читателю, Гдѣ вѣнѣю намнѣтї мѣсцѣ втѣй книжцѣ знайдешъ) тѣе всѣ Лѣзїкоѣ назва” [13, с. 11], “Сюже блгчтївый читателю оупотреблаася, и вѣ кратцѣ извѣщѣна в ней жїтїа Блжѣннѣ вѣцѣ при коємждо Празницѣ проходї...” [12, с. 22], “... котораа тобѣ ото читель-никѣ ласкавый втѣй книжкѣ подаѣтсѣ...” [14, с. 8], “... прѣтожѣ чительника вѣдомости втѣй мѣрѣ прагнѣчого, донїхъ отос-лавши, тѣтъ тогѣ непотрѣбне прїтачѣти небѣдѣ...” [14, с. 18].

Окрім того, у межах опрацьованого нами матеріалу трапляється випадок, де всередині тексту передмови номінація читача використовується для адресування прохання автора

не засуджувати його за помилки, що більш притаманно кінцевим позиціям: “Нѣ кѣ вамъ Православныи Читателе паки вѣспрїѣмше слово, молимъ, іакѣ да аще оубо гдѣ обрашете нами Погрѣшенное, неѣ посѣждаѣте, ни понѣсите намъ: Ба бѣ ѣсть, іакѣже Пресѣщеннагѣ сѣща сѣвершенства, нивѣчесѣомъже страдѣти и измѣнатисѣ: мы же брѣніе итіна сѣще, блгодарїмъ, іакѣ и сїхъ, по щедрѣтамъ єгѣ, сподѣбїхомъсѣ крѣпїцѣ: и іакѣ пощадѣ насѣ на сїе дерзнѣвшихъ” [10, с. 64].

У завершальній частині передмов автор підсумовує аргументи й передає слово читачеві, спонукаючи його до активної участі в соціальному і духовному житті. Номінації читачів у цій позиції здебільшого трапляються в контексті настанов автора: “Толикаго ѣбѣ сѣкровїща преисполнѣнѣ, іакѣже вїдиши, Книгѣ сїю, читателю блгчтївый, прїйми любѣвнѣ лѣбызѣй, чтї прилѣжно, внимай разѣмнѣ, сѣдї блгодарно...” [10, с. 65], “Здравствѣуй о Гдѣ блгѣразѣумнѣ и православнѣ Читателю” [9, с. 11].

Також продуктивними є формули звертання до читача наприкінці тексту з проханнями не засуджувати його за помилки і сприйняти книгу: “Прїйми любѣмѣдрѣй блгчѣстївый читателю тѣю нашѣ вѣхѣчѣю працѣ вѣдѣче” [13, с. 13], “Читатѣла ѣласкавое вѣ дѣхѣ крѣтости єсїїсѣ комоу дѣрѣжѣ ѣостѣнѣтъ прочитѣнѣе, аїравѣды ѣузнѣнѣе прошоу. єсїїбѣымъсѣ вѣчѣмъ іакѣ писмѣа неѣумѣбетнѣй поткѣноулѣ, самѣ недѣстѣтокѣ мой ісполнѣй...” [15, с. 5].

Номінації читача в передмовах здебільшого трапляються у формі апелятива (звертання), у якому іменник “читач” функціонує в кличному відмінку. Серед опрацьованого нами матеріалу лексема “читатель” переважно має форму кличного відмінку “читателю” (“... православнѣ Читателю...” [9, с. 11]), хоча трапився один випадок вживання словоформи “читателе” (“Нѣ кѣ вамъ Православныи Читателе...” [10, с. 63]). Єдиною формою кличного відмінка лексеми “чительник” є “чительнику” (“Аїсѣ ласкавый чительникѣ втѣй вѣвѣтѣ...” [14, с. 13]). Апелятиви в межах досліджених передмов вживаються як без розділових знаків (“Сюже блгчтївый читателю оупотреблаася...” [12, с. 22]), так і виділяються з обох сторін комами (“любви твоѣй, Хртіанскїй Читателю, нѣкаа вѣ фалтѣрѣ нѣж-

Абсолютна та відносна частота вживання означень номінацій читача

Діаграма 2. Абсолютна та відносна частота вживання означень номінацій читача

наа...” [8, с. 87]). Окрім того трапляються поодинокі випадки виокремлення апелятивів за допомогою заокруглених (“іакоже Писаніє (любѣзний Читателю) глѣть...” [11, с. 95]) і квадратних (слѣшаніє предложішася, [Читателю Бл҃гочестивый,] и сіа Книга... [17, с. 445]) дужок.

Варто зазначити, що продуктивним є також опосередковане звертання до читача, коли автор не напряму адресує йому повідомлення, а говорить про нього у третій особі. Через те, що конкретний реципієнт передмови асоціює себе з абстрактним читачем, про якого йдеться в тексті, можемо стверджувати, що таке використання лексем на позначення читача є однією зі стратегій впливу і донесення інформації до нього: “...моленіємъ пребѣрымъ: любопразденствѣннаго читатѣла, и трѣдолюбнаго сѣщенотайника сподоблае...” [12, с. 22], “прѣтожѣ читѣльника вѣдомости втоѣ мѣрѣ прагнѣчого, донїхъ ѡгославши, тѣгъ тогѣ непотрѣбне притачати небѣдѣ” [14, с. 18].

Номінації читача в опосередкованих звертаннях функціонують в різних відмінках (читатѣла, читатѣлемъ, читателю, читѣльникъ, читѣльника) і не виділяються інтонаційними чи пунктуаційними засобами.

Висновки. Номінації абстрактного адресата-читача в передмовах до українських стародруків кінця XVI–XVII ст. є важливим елементом організації тексту, який відображає соціокультурні реалії та книжні традиції досліджуваного періоду. В опрацьованому матеріалі найпродуктивнішими лексемами на позначення читача є *читатель* і *чительник*, які є варіантами церковнослов’янської мови української редакції та староукраїнської мови відповідно. Перша номінація є продуктивною в межах релігійного дискурсу, тоді як друга трапляється в різних типах дискурсів та інколи паралельно функціонує з *читателем* в одному тексті.

Важливу роль у реалізації дискурсивної стратегії адресанта відіграють означення до номінацій адресата, що можуть функціонувати в пре- та постпозиції до означуваного слова, надаючи йому позитивно-емоційних, релігійно-конфесійних, морально-етичних та інтелектуальних характеристик. Означення надають звертання бажаної тональності, сприяють встановленню належного контакту між автором і читачем та впливу на читацьке сприйняття тексту.

Функційність звертань до читача варіюється в різних частинах тексту залежно від інтенції автора: на початку – виконують функцію привітання, встановлення контакту; усередині – інструктивно-дидактичні функції; наприкінці – функції прохання, вдячності та настанов. Отже, номінації читача в передмовах до українських стародруків кінця XVI–XVII ст. постають не лише як мовний засіб апеляції, а й як елемент дискурсивної стратегії автора для досягнення його інтенцій.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні методологічної та джерельної бази, вивченні динаміки номінацій адресата в інші періоди розвитку української літературної мови, проведенні зіставного та порівняльного аналізу категорії адресатності з іншими слов’янськими та світовими книжними традиціями.

Література:

1. Наєнко Г. М. Структурно-семантичні та функціональні параметри староукраїнського наукового тексту XVI–XVIII ст. : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2014. 489 с.

2. Грицина С. В. Адресатність – адресантність у ранньобарокових панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст... *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47, ч. 1. С. 310–316.
3. Олешко Ю. Дискурсивні особливості передмови до "Книги о священстві" Іоанна Златоуста (Львів, 1614). *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. № 1. С. 46–49.
4. Олешко Ю. Гоноративність у передмовах до проповідницьких збірників А. Радивиловського. *Мова : класичне – модерне – постмодерне : збірник наукових праць*. 2017. № 3. С. 94–104.
5. Курганова О. Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст. : монографія. Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2023. 358 с.
6. Зелінська О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2013. 421 с.
7. Титов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків. Київ : 3 друк. Укр. Акад. Наук, 1924. 546 с.
8. Кирилович І. Предисловіє къ Псалтири 1624 года. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 86–90.
9. Второе предисловіє къ Часослову 1616. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 6–13.
10. Копистенський З. Второе предисловіє къ Беседамъ св. Іоанна Златоуста на 14 посланій св. ап. Павла. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 56–67.
11. Копистенський З. Второе предисловіє къ беседамъ св. Іоанна Златоуста на Деянія Святыхъ Апостоловъ, писанное 31 іюля 1624 г. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 95–104.
12. Второе предисловіє къ Аноэологону 1619. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 20–24.
13. Беринда П. Лексікон славеноросскій и имен тлъкованіе. 2-ге вид. Кутейня, 1653. 330 с.
14. Філалет Х. Апокрисис. Острог : друк. Костянтина Остроз., 1598. 444 с.
15. Острозький К. Отпис на лист... Іпатія володимирського і берестейського єпископа. Острог : друк. Костянтина Остроз., 1598. 113 с.
16. Последний листъ Аноэологіона 1619. *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 25–26.
17. Предисловіє къ первой книге (четверти) Четыхъ Миней св. Димитрія Ростовскаго изд. 1689 года... *Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків*. Київ, 1924. С. 444–450.

Rakhimov R. Discursive parameters of addressivity in prefaces to Ukrainian old prints of the late 16th–17th centuries

Summary. The article is devoted to the analysis of the discursive category of addressivity, namely the nominations of the abstract reader, in the texts of prefaces to Ukrainian old prints of the late 16th–17th centuries. The study revealed not only linguistic and stylistic means, but also cultural mechanisms of interaction between the author and the recipient. The texts of this period reflect the level of education of the audience, confessional characteristics and publishing traditions, discursive strategies, etc. Such an analysis makes it possible to understand how, within the framework of paratextual

elements, in particular prefaces, the dialogue of the era was constructed – a dialogue in which the author and reader were not only participants in the communicative act, but also co-creators of cultural identity.

The article describes the role of appeals to the reader in the implementation of the author's discursive strategy, the difference between the main nominations of the abstract recipient, and their syntactic compatibility.

Through the analysis of the system of definitions for the nominations of the abstract reader, four main semantic groups of characteristics of the recipient's image are identified: positive-emotional, religious-confessional, moral-ethical, and intellectual.

It has been traced how, through a combination of reader nominations and pre- and post-positive definitions, the authors of the prefaces created different models of the addressee's image, controlled the tone of communication, and influenced the receptive position of the audience.

It has been established that the functions of reader nominations may vary depending on their location in the text structure (at the beginning, in the middle, at the end). The main functions performed by appeals in different parts of prefaces are described.

The variability of the highlighting of appellatives and appellative combinations using punctuation marks (commas, round and square brackets) is traced.

Key words: discourse analysis, discursive parameters, addressivity, reader nominations, prefaces, Ukrainian old prints, appellative.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025